
Almir Fatić

STILISTIKA KUR'ANA U DJELIMA HASANA KAFIJA PRUŠČAKA

Rezime

Tekst se bavi analizom dva rukopisna djela velikog bošnjačkog učenjaka Hasana Kafija Pruščaka (umro 1615.) iz oblasti arapske stilistike pod naslovima *Temhisu't-Telkhis* i *Šerh Temhisi't-Telkhis*. Oba ova rukopisna djela bave se arapskom stilistikom na primjerima Kur'ana i arapske književnosti, tako da ona u sebi objedinjuju *et-tefsiru'l-bejanijj* (stilistički tefsir) i *'ilmu'l-belaga* (nauku o stilu). Prije toga, u tekstu se donose osnovne karakteristike rukopisa, odn. autografa *Temhisa* i prijepisa *Šerha*, kojima se potvrđuje njihova izvornost, te daje kratak prikaz sadržaja djela *Temhis*. Središnji dio rada obuhvaća analizu primjera, koje Kafi razmatra u svojim djelima, na temelju Kur'ana u okviru triju klasičnih disciplina arapske stilistike (sintaktostilistike - *'ilmu'l-me'ani*, semantostilistike - *'ilmu'l-bejan*, i tropike - *'ilmu'l-bedi*). Na kraju teksta, navedeni su najvažniji zaključci i sudovi autora o Hasanu Kafiju Pruščaku kao sjajnom poznavacu klasične arapske stilistike i njezinih glavnih disciplina, odn. stilistike, semantike i tropike Kur'ana.

1. Uvod

Naš učenjak Hasan Kafi Pruščak¹ napisao je dva djela iz oblasti arapske stilistike, prvo pod naslovom *Temhisu't-Telkhis* – تمحيص التلخيص i drugo pod naslovom *Šerh Temhisu't-Telkhis* – شرح تمحيص التلخيص. Oba ova rukopisna djela Hasana Kafija Pruščaka bave se arapskom stilistikom na primjerima Kur'ana i arapske književnosti, tako da ona, možemo kazati, u sebi objedinjuju *et-tefsiru'l-*

¹ Njegovo puno ime glasi: Hasan Kafi ibn Turhan ibn Dawud ibn Ya'qub al-Zibi al-Aqhisari al-Bosnawi. Rođen je u Pruscu (Aqhisar) u ramazanu 951. po H. ili krajem novembra ili početkom decembra 1544. godine. Početne nauke je završio u Bosni, a onda je otišao u Carigrad, u početku vladavine sultana Selim-hana, sina sultana Sulejman-hana. U Carigradu je učio pred čuvenim učenjakom toga doba Kara Yilanom i pred Mula Ahmedom Ensarijem. Na studijama u Carigradu je ostao oko devet godina, a zatim se vraća u domovinu, u Prusac. Po povratku u rodno mjesto, Kafi je, okupivši oko sebe učenike, počeo držati predavanja. Osim u Pruscu, dužnost kadije je obnašao i u drugim mjestima. Posljednjih dvadeset godina ostao je na mjestu prusačkoga kadije, položaju koji je dobio kao doživotnu mirovinu. Napisao je, koliko je sada poznato, sedamnaest djela iz različitih znanstvenih oblasti i vjerskih disciplina. Predmet njegovog posebnog interesovanja su bili politika, filologija, pravo, spekulativna teologija i logika. Umro je 9. oktobra 1615. godine u rodnom Pruscu, gdje je i ukopan. Šire biografske podatke o Hasanu Kafiju Pruščaku, njegovim djelima, rukopisima, štampanim izdanjima njegovih djela i prijevodima v. u: Hazim Šabanović, *Književnost muslimana na orijentalnim jezicima (biobibliografija)*, Sarajevo, Svjetlost, 1973, str. 153-192.; Mr. Omer Nakičević, *Hasan Kafija Pruščak – pionir arapsko-islamskih nauka u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Starješinstvo Islamske zajednice u SRBiH, 1977.; H. K. Pruščak, *Izabrani spisi*, (uvod, prevod i bilješke: Amir Ljubović & Fehim Nametak), Sarajevo, Veselin Masleša, 1983.; Mehmed Handžić, "Blistavi dragulj – životopisi učenjaka i pjesnika iz Bosne," u: *Izabrana djela Mehmeda Handžića* (urednik i priređivač Esad Duraković) Sarajevo, Ogljedalo, 1999, str. 33-304.; Dr. Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti – prilog kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, Zemaljska štamparija, 1912, str. 52-59.; Amir Ljubović, *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*, Sarajevo, Orijentalni institut, 1996, str. 33-37.; Amir Ljubović, "Bibliografija radova Hasana Kafije Pruščaka," *Život*, Sarajevo, XXIX, 1980, 2, str. 217-227. Almir Fatić, "Prijevodi teoloških djela Bošnjaka sa orijentalnih jezika na bosanski jezik," *Novi Muallim*, br. 22, 2005, str. 64-74.

bejanijj (stilistički tefsir)² i *'ilmu'l-belaga* (nauku o stilu).³ Ovdje je potrebno ukratko naglasiti da Kur'an, uz predislamsku arapsku poeziju i "općearapski beduinski jezik,"⁴ predstavlja temelj i uzor književnog arapskoga jezika, "ne samo zahvaljujući autoritetu Kur'ana, kao osnovnog zakonika islama, nego i usljed njegove leksičke čistote i dotjeranosti njegovog stila."⁵ Otuda je nemoguće od pojave Kur'ana odvojiti razvoj arapske stilistike, jer je kur'anski jezik i njegov stil izazvao oduševljenje mnogih filologa i stilističara koji su baš u Kur'anu, u velikoj mjeri, pronalazili norme klasične arapske stilistike. Kur'an, prema arapskim filozofima, "posjeduje najviši stepen jezičke savršenosti"⁶ i među njima nema neslaganja da je tekst Časnoga Kur'ana argument za kanoniziranje gramatičkih pravila.⁷

² "Ovaj metod blizak je lingvističkom metodi u tumačenju Kur'ana i, zapravo, predstavlja njegov ogranak. Ovdje se prvenstveno istražuje stil Kur'ana i nadnaravnost njegove poruke sa stanovišta samog stila. Stilske figure kao što su metafora (مجاز), metonimija (كناية) i druge (poređenje, parabola, asonanca) naširoko se proučavaju i porede sa predislamskom poezijom i odgovarajućim stilskim figurama. (...) Ovaj metod tumačenja Kur'ana urodio je plodom brojnih djela o "metafori" u Kur'anu (مجاز القرآن) te teškim problematičnim riječima Kur'ana (مشكل القرآن). Ibn Abbas i Ebu Ubejde uzimaju se kao utemeljitelji kako lingvističkog, tako i stilističkog tumačenja Kur'ana." Enes Karić, *Tefsir - Uvod u tefsirske znanosti*, Sarajevo, Bosanska knjiga, 1995, str. 215-216.

³ U ovom radu usvajamo mišljenje dr. Teufika Muftića i opredjeljujemo se da termin *'ilmu'l-belaga* (علم البلاغة) prevedemo kao stilistika "s obzirom na to da, ipak, u centru tematike 'ilmu'l-belagati' stoje 'načini izražavanja', tj. jezički stil i raznovrsna njegova sredstva koja služe tog namjeni." Dr. Teufik Muftić, *Klasična arapska stilistika*, Sarajevo, El-Kalem, 1995, str. 9.

⁴ Dr. Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Sarajevo, Ljiljan, 1998, str. 19.

⁵ Ibid., str.19.

⁶ Mr. Mesud Hafizović, "Izvori jezika kod predislamskih Arapa", *Zbornik radova FIN-a*, Sarajevo, 2001, 7, str. 16. Evo kako o toj kur'anskoj savršenosti npr. pišu Marija Đukanović i Rade Božović: "Kur'anski tekst je, osobenošću svoga proznog stila, bogatog asonancom, rimom, metaforama, ponavljanjem, književni spomenik jedinstven u arapskoj književnosti. On kod Arapa nije imao pravog uzora u svom izrazu, a niti nastavljača, jer po muslimanskom shvatanju ovaj tekst se nije mogao podražavati, ni oblikom ni sadržinom. Ali veličina uticaja Kur'ana na razvoj arapske književnosti je neprocjenjiva, jer njegove ideje, jezik i ritam prožimaju, u većoj ili manjoj meri, sve potonje arapske književne tvorevine. Pored toga mnoga dela arapske književnosti i nauke imaju svoje porijeklo baš u izučavanjima kur'anskog teksta." "Arapska književnost", u: *Povijest svjetske književnosti* Zagreb, knjiga 1, Mladost, 1982, str. 106.

⁷ Usp. Dr. Jusuf Ramić, "Arapske filološke i gramatičke škole klasičnog perioda", *Zbornik radova FIN-a*, Sarajevo, 2002, 8, str. 221-246.

Riječ *temhis* u arapskome jeziku znači: *prečišćavanje, proba, ispitivanje, istraživanje, ispravljavanje, rektifikacija, kupelacija (metala)*.⁸ Dakle, prijevod prvog Kafijevog djela bi glasio Prerađena verzija 'Sažetka', a drugog Komentar prerađene verzije 'Sažetka'. Riječ je o Sažetku, odn. djelu *Telkhisu'l-Miftah* Dželaluddina el-Qazwinija,⁹ jednog od najpoznatijih arapskih stilističara svih vremena. Kao što vidimo, Kafi je napisao komentar na vlastito djelo. Tragajući za pitanjem zašto je Kafi napisao komentar vlastitom djelu, došli smo do zaključka da je tekst *Temhisa* pisan suviše zgusnuto, gotovo šifrirano, za što je potrebna krajnja pronicljivost kako bi se raskrio njegov bremenit sadržaj. I sam Kafi je, zasigurno, bio svjestan ove poteškoće. To ga je, sasvim sigurno, ponukalo da sastavi Komentar za koga u njegovom uvodu kaže da je "do krajnje mjere jednostavan a sadržajan, oslobođen od nepotrebnog dodavanja, nije opširan pa da bude dosadan, a ni koncizan pa da ostane umanjen." Otuda se uočava i stanovita svrhovitost *Šerha* bez koga bi razumijevanje a time i analiziranje *Temhisa* bilo znatno otežano. Kafi je – kako sam veli – svoj *Šerh* napisao po uzoru na dva djela – "nepresušna mora" – autora Taftazanija (u. 1389.), koji se smatra najboljim komentatorom Qazwinijeva sažetka. U ovome radu izdvojit ćemo nekoliko primjera iz Kafijevih djela u vezi sa nekolicinom kur'anskih ajeta i njihovim stanovitim stilskim efektima, onako kako ih je Kafi izložio. Prije toga, pozabavit ćemo se osnovnim karakteristikama rukopisa, odn. autografa *Temhisa* i prijepisa *Šerha*, koje će nam pribaviti sasvim izvjesnu činjenicu o izvornosti rukopisa, tj. da oni pripadaju Kafiju i da su sačuvani do naših dana, te dati kratak sadržaj *Temhisa*.

⁸ T. Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, Sarajevo, El-Kalem, 1997, 3. izdanje, str. 1389.

⁹ Njegovo puno ime glasi: Džalal al-din abu 'Abd al-Allah Muhammad ibn Qadi al-qudat Sa'd al-din abi Muhammad 'Abd al-Rahman ibn imam abi Hafs 'Umar al-Qazwini al-Šafi' (666.-739. po H./1267.-1338. n. e.). Rođen je u Mosulu. Živio je neko vrijeme u Damasku, a zatim u Kairu. Njegovo djelo *Talkhis al-Miftah* postalo je vrlo popularno. Napisao je i samostalno djelo *Al-Idah fi 'ulum al-balaga*, koje također imamo pri ruci (kairsko izdanje, s. a.). Inače, Qazwinijev *Talkhis* predstavlja sažetak ili preradu trećeg dijela Al-Sakkakijewog (u. 1228.) enciklopedijskog djela *Miftah al-'ulum*, u kojem ovaj autor obrađuje klasične discipline arapske stilistike.

2. Rukopisi i njihove osnovne karakteristike

a) "Temhisu't-Telkhis"

Jezik: Arapski.

Naslov rukopisa: Temhisu't-Telkhis - تمحيص التلخيص

Rukopisi: Amir Ljubović i Fehim Nametak navode slijedeće rukopisne primjerke *Temhisa* pohranjene u:

1. Sarajevo, OI, R 710 (fol. 17), prijepis nedovršen.
2. Sarajevo, OI, R 5064.
3. Sarajevo, GHB, inv. br. 1689 (fol. 1-17).
4. Zagreb, OZJA, No 112/II (fol. 159-172a).
5. Istanbul, Koprulu ktb.¹⁰

Mjesto i vrijeme nastanka rukopisa: U svojoj autobiografiji, nakon što izvještava da mu je sultan "svojim časnim i uglednim pismom" dao prusački kadiluk kao "doživotnu mirovinu" Kafi, domalo kasnije, ističe kako je tu svoju "lijepu knjižicu napisao godine 1008." (počinje 24. jula 1599.). Kafi dalje kaže: "A zatim sam uzeo da, s Božijom pomoću, dotjeram neke svoje koncepte, a to je djelo *Tamhis at-talhis*, o arapskoj stilistici..."¹¹

Na osnovu ovog Kafijevo svjedočenja saznajemo mjesto nastanka rukopisa, a to je Prusac, kao i vrijeme nastanka rukopisa, a to je 1599. godina. Preciznije, Kafi je te godine pristupio definitivnoj redakciji toga djela, a završio ga je, kako navodi u kolofonu (kraju rukopisa) - 23. redžeba 1010. godine, što odgovara 17. 1. 1602. (وقد وقع الفراغ من تحرير هذا المختصر في اليوم الثالث والعشرين).¹² (من شهر رجب المرجب من شهر سنة عشر و ألف

¹⁰ H. K. Prušćak, *Izabrana djela*, n. d., str. 172.; Ljubović i Nametak u fusnoti spomenute stranice ističu da su ovaj posljednji podatak (5.) preuzeli od M. T. Okića, *Hasan Kjafi Prušćak' – naš najveći mislilac XVI vijeka*, *Gajret*, Sarajevo, od 1. XI 1927, 21, str. 328.

¹¹ H. K. Prušćak, "Niz učenjaka do posljednjeg Poslanika" u: *Izabrana djela* (prijevod Fehim Nametak), n. d., str. 153. Ovo Kafijevo djelo prvi je preveo Mehmed Handžić, *Novi Behar*, Sarajevo, VIII/1934-35, 17-24, str. 297-300, 328-330, 368-375, 396-399.

¹² H. K. Prušćak, *Tamhis al-Talkhis*, rukopis u GHB u Sarajevu, R-1689, 33 str. U daljnjem tekstu samo *Tamhis*.

Opis kodeksa

Autograf ili prijepis: Rukopis koji koristimo u ovom radu autograf je Hasana Kafija Pruščaka koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, br. R-1689., kodeks br. 4349.¹³

Početak i kraj originala:

Početak (str. 1.):

أوله: الحمد لله الذي خلق الانسان، علمه البيان، والصلاة والسلام على حبيبه صحيح البيان، فصيح اللسان... و بعد فلما كان علم البلاغة من الذي العلوم فهما و أخذاً و أعز الفنون معنى و لفظا به يكشف أ ستار حقائق الایجاز و دقائق الالغاز في جميع العلوم و المعارف...

Završetak (str. 33):

آخره: التلميح و هو: أن يشار في الكلام الى قصة أ و شعر كقوله: {فو الله ما أ د رى أ أ حلام نائم الميته بنا ا م كان في الركب يوشع} اشارة الى قصة يوشع... اللفظ للمعنى لا عكسه و بيتغى للمتكلم التأنيق في الابتداء و التخلص في الانتهاء و هذا اخر التمخيص و لله الحمد و اليه المحييص و قد وقع الفراغ من تحرير هذا المختصر في اليوم الثالث و العشرين من شهر رجب المر جب من شهو ر سنة عشر أ لف.

Pismo: Rukopis je pisan pismom *nesh*¹⁴ sa mješavinom *ta'liqa*.¹⁵ Mastilo crno, slaba kvaliteta, porozno na dodir sa vlagom. Papir srednje debljine, glat, bijele boje, sa vodenim znakom, evropskog porijekla. Naslovi poglavlja i ukrasni

¹³ Ibid.

¹⁴ *Nashi* je najviše upotrebljavana vrsta arapskog pisma. Prema nekima, uspostavio ga je Ibn Mukle iz *tomar* i *dželil pisama* i nazvao ga al-badi. Svoj nagli razvoj ovo pismo je doživjelo u 9. i 10. stoljeću, a u periodu Ata-bega (umro 1150.) ono je dobilo ime "atabegski nashi." U Osmanlijskom carstvu je pismo nashi imalo najširu upotrebu. Većina djela bosanskohercegovačkih prepisivača pisana je upravo ovim pismom, a mushafi, zbirke hadisa i udžbenici za medrese i mektebe gotovo isključivo. Nashi pismo je pogodno za hareketisanje, a uz to je i najjednostavnije za početnike. Većina kaligrafskih diploma pisana je ovim pismom. Navedeno prema: Muhamed Ždralović, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, Sarajevo, Svjetlost, 1988, str. 96.

¹⁵ *Taliq* pismo je nastalo u Perziji kombinacijom kufi i pehlevi pisama. I za ovo pismo su kaligrafi dobijali diplomu. Osmanlije su ovo pismo preuzeli od Perzijanaca i mnogo ga upotrebljavali u pjesničkim djelima. Karakteristike ovog pisma su dužine slova: ba, ta, fa, kaf i nun, te visina slova kef i lam. Dijakritičke tačke na slovima su jako izražene, a slovo mim u krajnjoj poziciji ima naglašenu dužinu. Taliq pismo je često zastupljeno u pjesničkim djelima, naročito na perzijskome jeziku. Tekstovi pisani taliq pismom obično nisu hareketisani. Navedeno prema: Ibid., str 97.

znakovi pisani crvenim mastilom. Tekst osnovnog dijela nadvučen crvenom linijom. Listovi sa kustodama.¹⁶

Povez: Povez kartonski sa kožnim hrbatom. Korice presvučene ukrasnim ebrom papirom.¹⁷

Listovi i folijacija: L. 86; 20,5 x 14 (14 x 7); 21 redak.¹⁸ U rukopisu je redne brojeve listova naveo autor rukopisa (mada nisu vidljivi, osim rednih brojeva 17. i 86.). Folijaciju stranica izvršio je obrađivač rukopisa hemijskom olovkom. Temhis ima 17 listova, odn. 34 stranice.

Margine: Na stranicama i marginama Temhisa ne susrećemo puno kratica dopuna ili ispravki. To bi moglo svjedočiti u korist Kafijeve nesumnjive stručnosti u oblasti stilistike. Na marginama Kafijeva djela susrećemo:

- kratice,
- ispravke i
- dopune.

- Kratice: Za pravilno razumijevanje rukopisa na arapskome jeziku potrebno je i poznavanje raznih kratica i brojnih znakova, sigla (ar. ramz pl. rumuz; alamah pl. alamat, ili istilah, pl. istilahat), kojih ima u svim arapskim rukopisima, kako u onim starijem, tako i u onim novijem datuma.¹⁹ Kafi se nije puno koristio kriticama tako da ih ne susrećemo u njegovom rukopisu, osim kratica:

- a) Am – م ا - ‘alejhi’s-selam²⁰ i
- b) sh – ح – sahha ili sahhahahu; ispravljeno od strane autora djela.²¹

Ispravke:

Koristeći kraticu sh, Kafi je tekst ispravio na dva spomenuta mjesta.

¹⁶ *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa* (obradili: Haso Popara & Zejnil Fajić), London-Sarajevo, Al-Furqan Fondacija za islamsko naslijeđe London & Rijaset Islamske zajednice u BiH, 1420/2000, VII, str. 138.

¹⁷ Ibid., str. 138.

¹⁸ Ibid., str. 138. Ovdje smo dužni ukazati sljedeće: gore naznačen broj listova se odnosi na oba rukopisa, tj. na *Tamhis* i *Šarh Tamhis* budući da se nalaze u istom kodeksu, br. 4349.

¹⁹ Salih H. Alić, “Problem kratica u arapskim rukopisima”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* (POF), Sarajevo, XXVI, 1976, str. 199 i dalje. *Tamhis*, str. 32 (odnosi se na Jušu’u, a. s.).

²⁰ *Tamhis*, str. 32 (odnosi se na Jušu’u, a. s.).

²¹ Ibid., str. 6 (dva puta).

Pored tih ispravki, u tekstu se nalaze četiri riječi precrtane tankom linijom (-----).²²

- Dopune: U Kafijevom djelu susreće se nešto više dopuna osnovnog teksta. Autor je taj postupak ponekad označio punom, ponekad isprekidanom linijom koje se vezuju sa mjestom dopune u tekstu, a ponekada i bez linije.²³ Na marginama *Temhisa*, u njegovom trećem poglavlju, ispisani su ključni termini (tropi i drugi stilistički termini) u kosnom položaju, spomenuti u tekstu.²⁴

b) "Šerh *Temhisi't-Telkhis*"

Rukopis *Šerha* kojeg koristimo nalazi se u istom kodeksu, br. 4349., Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu (kojeg smo ranije opisali), kao i djelo *Temhis*. Ovdje ćemo donijeti njegove karakteristike.

Jezik: Arapski.

Naslov rukopisa: Šerh *Temhisi't-Telkhis* – شرح تمحيص التلخيص

Rukopisi:

1. Sarajevo, GHB, inv. br. 1689.
2. Zagreb, OZJA, No 1406/I (fol. 2b-78b), prepisao Muhamed Lutfullah "4. ramazana 1048. godine" (10. januara 1639).
3. Paris, NB, M. le Baron de Slane, Catalogue...br. 4418, prijepis iz 1030. godine 1640/1.²⁵

Mjesto i vrijeme nastanka rukopisa: *Šerh Temhis et-Telkhis* je napisan 1010./1602. godine ili kasnije.²⁶³⁷² Što se tiče rukopisa, odn. prijepisa kojeg koristimo u ovom radu, u njemu nema podataka o prepisivaču, mjestu niti godini prijepisa. Sudeći po papiru, pismu i povezu, prijepis je, najvjerovatnije, nastao u XVIII stoljeću.²⁷

²² Ibid., str. 3, (trinaesti red) 4, (trinaesti red), 10, (osmi red), 17, (sedamnaesti red).

²³ Ibid., str. 2, (jedanput), 13, (jedanput), 15, (jedanput), 16, (jedanput), 21, (jedanput), 22, (jedanput), 23, (četiri puta), 24, (četiri puta), 25, (dva puta), 26, (šest puta), 27, (deset puta), 28 (tri puta), 31, (jedanput).

²⁴ Ibid., str. 26, (jednaput), 28, (jedanput), 30, (jedanaest puta), 32, (četiri puta).

²⁵ H. K. Pruščak, *Izabrana djela*, n. d., str. 173.

²⁶ Hazim Šabanović, *Književnost muslimana...*, n. d., str. 179.

²⁷ *Katalog...*, VII, n. d., str. 140.

Autograf ili prijepis: Prijepis, GHB, R- 1689, kodeks br. 4349.

Prepisivač: Na listu 1a i unutrašnjoj strani prve korice zvijezda petokraka, prepoznatljivi znak ranijeg vlasnika, a sudeći po rukopisu, vjerovatno, i prepisivača ‘Abdullaha b. Ahmeda Kantamirija.

Iz biblioteke ‘Abdullaha Ahmeda b. Kantamirija u Sarajevu.²⁸

Početak i kraj originala:

Početak (str. 35.):

أوله: الحمد لله الذي أنعم على الانسا ن بعلم المعاني والبيان بين سائر الأنا م... و بعد فان أ فقر البرية الى ربه الباري كافي الأ قحصاري و فقه الله لما ير ضاه يقول لما و ففنى الله تعالى بانتخاب تحييص التلخيص و خصصنى من بين اخواني بالانتساب بهذا التخصيص... بشرح مشكلاته و عو يصادته مقتفيا أثر التفتتازاني في شرحه... فشرحتة... لا مطول فيمل و لا مختصر فيخل...

Završetak (str. 164.):

آخره و الثالث الانتهاء بأن يأتى بما يؤذن بانتهاء الكلام لأنه ما يعيه السمع , و ير تسم في النفس كقول العربي (بقيت بقاء الدهر يا كهف أهله , و هذا دعاء للبرية شامل) و هذا آخر التمهيص و لله الحمد و اليه المحييص من الحيص و هو العد و ل على جهة القرا ر مصدر كالمغِيث و قد يكون مكانا كالمبيت.

Listovi i folijacija: L. 21b-86a;²⁹ Folijacija stranica označavana je shodno obradi koju je obrađivač rukopisa izvršio hemijskom olovkom, i to od 35. do 164. strane.

Margine:

kratice:

a) *sh* – صح – *sahba* ili *sabhabahu*; ispravljeno od strane prepisivača.³⁰

- dopune:

²⁸ Ibid., str. 140. - O ‘Abdullahu b. Ahmedu Kantamiriju i njegovoj biblioteci v. više u: Zejnil Fajić, “Biblioteka Abdulah-efendije Kantamirije,” *Anali GHB*, Sarajevo, knjiga XII-XIV, 1987, str. 15-36.

²⁹ *Katalog...*, VII, n. d., str. 139.

³⁰ *Šarh*, str. 97, (jedanput).

Identično Kafiju u *Temhisu*, i prepisivač je označio dopune osnovnog teksta.³¹

Od strane 89. pa do kraja, na marginama *Šerha* ispisani su ključni termin spomenuti u osnovnom tekstu.

3. Sadržaj djela "Temhisu't-Telkhis"

Nakon što smo predočili osnovne karakteristike rukopisa na kojima temeljimo ovaj rad, u ovom odjeljku predstaviti ćemo kratak sadržaj djela *Temhisu't-Telkhis*.

U dosadašnjim istraživanjima naših autora ovo djelo je samo usputno spominjano. Tako npr. M. Handžić kaže da je *Temhis* "djelo o arapskoj poetici, stilistici, i retorici, koje sadrži sažetak istoimenog djela Hatiba Kazvinija (al-Qazwini)."³² H. Šabanović, opisujući ovo djelo, veli - "to je, ustvari, prerađena i skraćena redakcija djela *Talhīs*."³³ Fehim Nametak nudi nešto više informacija o ovom djelu i njegovom sadržaju:

"Kao i druga svoja djela, i ovo je Kafija napisao iz potrebe da pitanja iz retorike obradi za potrebe svojih đaka, najprije na sažet način, a onda im je tu istu materiju opširnije razradio. *Tamhis at-talhīs* se sastoji iz uvoda, dva poglavlja i zaključka, u kojima se govori o čistoti u jeziku i glavnim uslovima koje je potrebno ispuniti da bi jezik bio podesan za književno izražavanje. Posebno je ukazano na značaj stilskih figura u oblasti retorike i poetike u domenu izučavanja književnog arapskog jezika."³⁴

Profesor Omer Nakičević detaljnije se bavio ovim djelom, a naročito ispitivanjem metode H. K. Pruščaka u ovom djelu u usporedbi sa metodom Qazwinija. Nakičević je, tom prilikom, preveo veći dio uvoda *Temhisa*.³⁵ Najcjelovitiji prikaz sadržaja *Temhisa* do sada je dao M. Ždralović u tekstu pod naslovom "Djela Hasana Kafije Pruščaka u Orijentalnoj zbirci JAZU"

³¹ Ibid., str. 57. (jedanput), 74. (jedanput), 80. (jedanput), 108. (jedanput), 117. (jedanput).

³² M. Handžić, "Blistavi dragulj...", n. d., str. 134.

³³ H. Šabanović, *Književnost...*, n. d., str. 178.

³⁴ F. Nametak, "Hasan Kafija Pruščak – život i djelo," u: *Izabrani spisi...*, n. d., str. 28.

³⁵ Mr. O. Nakičević, *Hasan Kafija...*, n. d., str. 52-57.

objavljenom još davne 1977. godine u časopisu *Život*.³⁶ Evo kako je Ždralović prikazao sadržaj djela *Temhis*:

”Kafi je uočio potrebu za djelom iz retorike pa je napisao djelo kako bi razjasnio pojedine pojmove iz stilistike i poetike i kako bi te znanosti učinio pristupačnima početnicima. Djelo ima predgovor (mukaddima), dvije osnove (asl) i zaključak (hatima), a dao mu je naslov poslije detaljnog pregleda i revizije.

U predgovoru nam govori o čistoći i jeziku i lijepoj književnosti – retorici i stilistici.

U prvoj osnovi, koju je podijelio na osam poglavlja (bab), govori o:

1. predikativnom odnosu pridjeva i glagola prema subjektu,
2. o subjektu – njegovom prikazivanju, definiranju, upotrebi u neodređenom obliku, opisu, pojačanju (intenzifikaciji), objašnjenju, zamjeni, vezivanju, dijelu, ispuštanju, odgađanju (naknadnom stavljanju),
3. o predikatu – njegovom spominjanju, jednini, postojanju kao glagola ili imence, upotrebi u neodređenom obliku, specifičnosti, determiniranju, upotrebi kao cijele rečenice, prikazivanju, odlaganju i ispuštanju,
4. o povezanosti glagola,
5. o upotrebi restriktivne partikule,
6. o kompoziciji,
7. o pridjevu,
8. o konciznosti.

U drugoj osnovi govori o figurativnom izražavanju pomoću tropa:

1. o alegoriji i njezinom predmetu, cilju i dijelovima,
2. o metafori i
3. o metonimiji.

U pogovoru kaže da se poetika odlikuje mnogim specifičnostima, ali se on osvrće samo na uljepšavanje značenja i izgovora. Značenje uljepšava: antiteza; skladna upotreba međusobno odgovarajućih riječi; prethodno ukazivanje; zaugma, tj. označivanje pojma njemu prikladnim izrazom; kupolacija, tj. vezivanje dvaju pojmova trećim; inverzija; izuzimanje; alegorija; posluživanje,

³⁶ M. Ždralović, ”Djela Hasana Kafija u Orijentalnoj zbirci JAZU,” *Život*, Sarajevo, XXVI, 1977, 9, str. 289-303.

tj. izražavanje jednog značenja višeznačne riječi ličnom zamjenicom ili jednom riječju; sakupljanje i razdvajanje, tj. zaplet i rasplet, ili navođenje predmeta, pa onda pojedinačan govor o njima, obuhvaćanje, i nabranje; izdvajanje; hiperbola; potkrepljivanje suda donošenjem dokaza na dijalektičan način; lijep način dokazivanja, tj. navođenjem prividnog uzroka koji sadrži lijepu i duhovitu misao; dalji razvoj, tj. pripisivanje srodnih osobina dvaju predmeta, neke osobe ili stvari tako da izgleda da se druga osobina javila iz prve; pojačanje hvale onom što sliča na kuđenje; dvosmislenost izraza radi pohvale; obuhvaćanje dviju misli jednim izrazom radi pokude; upotreba termina u njihovim značenjima iz običnog života; navođenje predaka, hvaljenika i sl. u prirodnom nizu u pjesmi; izjava da od nekoga jednom predmetu pripisana osobina pripada drugom ne izjašnjavajući se uz to da li ima i prvi; prividno neznanje onoga tko zna; šala u značenju zbilje. Izgovor uljepšava: asonanca; paronomazija; naknađivanje manjka; rimovanje; međusobna jednakost oblika, a ne rime krajnje riječi odlomka rimovane proze ili odlomka u stihovima; osobina riječi (izraza i rečenice) da izgovorene unatrag ne mijenjaju oblik; sastavljanje stihova s dvije rime, odnosno osobina stiha koji odbacivanjem dijela mijenja vrstu ili metar, ali ne gubi smisao; dragovoljno preuzimanje neuobičajene obaveze (u rimovanju); i uključivanje dijela tuđeg stiha u svoju pjesmu.³⁷ Ždralović je ovaj prikaz uradio na osnovu prijepisa Temhisa, pohranjenog u JAZU-u, R – 112/II, bez imena prepisivača i godine.³⁸

4. Primjeri iz Kur'ana

U ovom odjeljku bavimo se primjerima (ajetima) iz Kur'ana uz objašnjenja njihove stilske izražajnosti - onako kako su ona prikazana u Kafijevom *Šerhu*. Premda smo, analizirajući sadržaj *Temhisa*, na njegovim stranicama naišli na mnogobrojne kur'anske ajete, u prilog njihovih stanovitih stilskih efekata, koji povrđuju i objašnjavaju određena pravila arapske stilistike, ovdje donosimo nekolicinu primjera iz Kur'ana, odn. ajeta, kao primjere i dokaze iz sve tri klasične arapske discipline.

Prije nego što to učinimo, navest ćemo nekoliko temeljnih definicija iz kur'anske stilistike.

³⁷ Ibid., str. 301-302.

³⁸ Ibid., str. 301.

Objašnjavajući riječ Kur'ana, Kafi daje slijedeću kratku definiciju:

فَعْلَانٌ بِمَعْنَى مَفْعُولٍ اسْمٌ لِلْكَلامِ مَنْزِلٌ عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ

“Riječ Kur'an - na oblik fu'lan u značenju mef'ul – je imenica za Govor koji je objavljen Vjerovjesniku, a. s.”³⁹

Kafi daje i objašnjenje pojma *nazm* - نظم, tog krucijalnog termina kur'anske stilistike:

تَأْلِيفٌ كَلِمَاتُهُ مَرْتَبَةً الْمَعَانِي فِي مَتْنِ سَبَبِ الدَّلَالَةِ عَلَى مَا حَسِبَ مَا تَفْتَضِيهِ الْعَقْلُ لَا مَجْرَدِ تَوَالِيهِ فِي الْمَنْطِقِ وَضَمُّ بَعْضِهَا إِلَى بَعْضٍ

“Nazm je kompozicija kur'anskih riječi, koja se ogleda u skladnim i međusobno podudarnim značenjima shodno zabtjevima razuma, a ne samo po slijedu govora i njihove međusobne povezanosti.”⁴⁰

Kafi će se kratko dotaći i pojma *i'džaz*, za kojeg kaže da “nije samo na razini zvukovne strane riječi”⁴¹. (و هو ليس بمجرد الألفاظ.)

1) Primjeri iz sintaktostilistike (علم المعاني)

1. Govoreći o apoziciji subjekta (*bejan*), kojom se objašnjava imenica koju ona specificira, Kafi još dodaje da ona nekada može doći i radi pohvale (للمدح), kao što dolazi i atribut. Kao primjer on navodi kur'anski ajet: جعل الله الكعبة – البيت الحرام –
 “Allah je učinio Kabu, Hram Sveti...”⁴² U nastavku Kafi tumači: “*El-Bejtul-haram je ovdje apozicija, koja je došla radi pohvale, a ne zbog objašnjenja, kako je to naznačeno u Keššafu.*”⁴³

³⁹ Šarh, str. 38. - Definicije Kur'ana v. npr. u.: E. Karić, *Tefsir*, n. d., u poglavlju: “Definicija Kur'ana,” str. 17-33.; Subhi Salih, *Mababith fi'ulum al-Qur'an (Studije o kur'anskim znanostima)*, Bayrut, Dar al-'ilm lil malayi'in, 1997, Al-Tab'a al-'išrun, u poglavlju: “Asma' al-Qur'an wa mawarid ištiqaiqih – Imena Kur'ana i njihova etimologija,” str. 17-21.

⁴⁰ Ibid., str. 38.

⁴¹ Ibid., str. 38.

⁴² Al-Ma'ida, 97.

⁴³ Šarh, str. 66.

Iz ovoga zaljučujemo da je Kafi, pišući svoj *Šerh*, imao pri ruci i *Keššaf*, djelo znamenitog Zamakhšerija,⁴⁴ s kojim se ne slaže u gornjem primjeru.

2. Za primjer ograničavanja (*qasr*) putem nijekanja sa izuzimanjem (*ennefi we'l-istithna*), Kafi navodi ajet: *و ما محمد الا رسول* – “*Muhammed je samo poslanik...*”⁴⁵

3. U slučaju *inšā'a* putem izražavanja pitanja (*istifham*) posredstvom čestice *ejju* – *koji* (koja se upotrebljava kada se želi izdvojiti neko ili nešto iz više osoba ili predmeta), on kao primjer koristi ajet: *أ ي الفريين خير مقا ما* – “*Koja je od ove skupine dvije boljeg položaja....*”⁴⁶ dajući slijedeće objašnjenje: *لأن الكافرين والمؤمنين وهم أصحاب محمد عليه السلام قد اشتركا في الفريية فسأ لوا عما يميز أحدهما عن الآخر* – *Tj. od nevjernika i vjernika, ashaba Muhammeda, a. s., koji su pripadali svojim skupinama, pa su se onda pitali čime se jedna od druge razlikuje/izdvaja.*⁴⁷

4. Kada govori o asindetskim rečenicama (*fasl*) i njihovoj situaciji tzv. *šibhu kemali'l-ittisal* – slučaj kada je druga rečenica odgovor koji proistječe iz prve – Kafi spominje ajet: *و ما ابرئ نفسي ان النفس لأ ما رة با لسوء* – “*Ja sebe ne pravdam, jer duša je, doista, zlu naklonjena...*”⁴⁸ i objašnjava ga na slijedeći način:

⁴⁴ Abu al-Qasim Mahmud ibn 'Umar ibn Muhammad ibn 'Umar al-Khawarizmi al-Zamakhšari (467.-538. po H./1075. –1144. n. e.). - u Bagdadu je počeo izučavanje fikha i hadisa. Zamakhšari je pet puta išao na hadž i pet puta boravio u Mekki. Njegov drugi boravak u Mekki 526. g. po H. donio mu je časni naziv Džarullah (Allahov komšija). Tu je u vremenu od tri godine napisao svoj komentar Kur'ana *Keššaf*. Bio je na glasu kao učenjak u svim znanostima arapskoga jezika, tefsira i hanefijskog fikha. Iza sebe je ostavio preko pedeset djela...Dr. Jusuf Ramić, “Ez-Zamahšeri i njegov komentar Kur'ana, “*Glasnik VIS-a*, Sarajevo, XL, 1976, 2, str. 24. Opširnije o životu, obrazovanju, metodi tumačenja Kur'ana i pogledima na i'džaz Al-Zamakhšariya u.: Dr. Mustafa al-Dawi al-Džuwayni, *Manhadž al-Zamakhšari fi tafsir al-Qur'an wa bayan i'džazih* – *Zamahšeriyeva metodologija tumačenja Kur'ana i objašnjenja njegovog i'džaza*, Al-Qahira, Dar al-ma'arif, 1984.

⁴⁵ Ali 'Imran, 144.

⁴⁶ Maryam, 73.

⁴⁷ *Šarh*, str. 92.

⁴⁸ Yusuf, 53.

كأنه قيل هل النفس أمارة بالسوء فقل نعم ان النفس لأمارة بالسوء فالتأكيد ليل
على أن السؤال عن السبب الخاص لأن الجواب عن المطلق السبب لا يؤكدا...

”U ovom ajetu kao da je upitano: Je li duša zlu naklonjena? A zatim odgovoreno: Da, duša je, doista, zlu naklonjena. Potvrđivanje je dokaz da je pitanje usmjereno ka specifičnom povodu, jer se, u slučaju odgovora na apsolutni povod, ne događa potvrđivanje...”⁴⁹

5. Za primjer konciznog izražavanja sažimanjem (*iidžazu'l-qasr*), Kafi navodi ajet: *ولكم فى القصاص حيوه* – “*Uodmazdi vam je - život...*”⁵⁰ U nastavku kaže:

فان معناه كثير ولفظه يسير لأن معناه أن الانسان اذا علم أنه متى قتل قتل مكانه
كان ذلك داعيا الى أن لا يقدم على القتل...

”*Mnoga su značenja ovog ajeta, iskazana s malo riječi. Smisao je slijedeći: Kada čovjek zna, ukoliko počinu ubistvo, da će i on sam biti ubijen, to ga onda priziva da ne poseže za ubistvom...*”⁵¹

III) Primjeri iz semantostilistike (علم البيان)

1. Poređenje (*tešbih*) u kome su ispušteni poredbena čestica (*edatuh*) i predmet poređenja (*mušebbeh*) naziva se *tešbih belig - stilsko poređenje*. Primjer ovog poređenja Kafi pronalazi u ajetu: *صم بكم* – “*Glubi su, nijemi su...*”⁵² i daje slijedeće objašnjenje:

أي كهم مثال لما حذف أداته والمشبه وهذا تشبيه بليغ...

”*Tj. kao da su oni (glubi, nijemi...), jer su ispušteni poredbena čestica i predmet poređenja, i ovo je stilsko poređenje...*” Poslije poredbene čestice (*kaf, mithle, šibhu* i sl.) slijedi slika poređenja (*mušebbeh bihi*), bilo formalno (*lafzen*) ili vizuelno (*taqdiren*). Primjer za obje ove mogućnosti Kafi nalazi u kur'anskim ajetima: *lafzen*: *مثلهم كمثل الذى استوقد ناراً* – “*Primjer njihov je kao primjer onih koji vatru nalože...*”⁵³ *taqdiren*: *كصيب من السماء* – “*Ili su, pak, nalik na one koji,*

⁴⁹ Šarh, str. 100.

⁵⁰ Al-Baqara, 179.

⁵¹ Šarh, str. 103.

⁵² Al-Baqara, 18.

⁵³ Al-Baqara, 17.

za vrijeme silnog pljuska s neba...”⁵⁴ Kafi ove ajete ovako tumači:

كمثل ذى صيب محذوف ذى دلالة قوله أصابعهم في إذا نهم من الصواعق لأن
هذه الضمير لا بد لها من
مرجع وحذف مثل لقيام القرينة أ عنى عطف على قوله كمثل الذى استوقدنا را فا
لمثل المشبه به.

”Tj. njihov primjer je poput kišnog oblaka; ovdje je ispušten mudaf ذى
- dhewej zbog Allahovih riječi: ...stavljaju zbog gromova prste u uši svoje... jer
nužno je da su spomenute zamjenice (u ajetu) povratne; ispuštena je i poredbena
čestica mithle zbog konteksta, tj. vezuje se sa ajetom: **Primjer njihov je kao
primjer onih koji nalože vatru... tako da je mithle ovdje slika poređenja.**”⁵⁵

2. Nekada se, pak, događa da poslije poredbene čestice dođe nešto mimo
slike poređenja, to je u slučaju kada je slika poređenja složena, npr. u slijedećem
ajetu:

واضرب لهم مثل الحيوة الدنيا كماء أنزلناهم من السماء فاختلط به نبات الأرض فأ
صبح هشيما تذروه الرياح

”I navedi primjer njima da je ovosvjetski život kao kiša koju smo Mi sa neba
spustili, pa se s njom izmiješa zemaljsko bilje, koje potom sasušeno postane i vjetrovi
ga počni vihoriti!”⁵⁶

U nastavku Kafi obrazlaže:

ليس المراد تشبيه حال الدنيا باماء ... بل المراد تشبيه حالها في بهجتها ونضرتها ويتعقبا
من اهلاك و الفناء بها
النبات الحاصل من الماء يكون أخضر نا ضرا شديدا الخضرة ثم يبس فيطير ه الرياح
ح كما لم يكن...

”Ovdje se ne misli na poređenje dunjalučkog stanja sa vodom... nego se misli
na poređenje dunjalučkog stanja po njegovoj ljepoti, zelenilu i onome što slijedi
od njihova uništenja i nestanka, sa biljem koje proizlazi iz vode, pa biva jarko
zeleno, a zatim se sasušiti, i onda ga vjetar raznese, kao da ga nije ni bilo...”⁵⁷

⁵⁴ Al-Baqara, 19.

⁵⁵ Šarh, str. 120.

⁵⁶ Al-Kahf, 45.

⁵⁷ Šarh, 120. - Dakle, Kafi hoće kazati da, u spomenutom ajetu, slika poređenja nije voda, kako
bi se to moglo na prvi pogled zaključiti, nego bilje.

3. Poredbena čestica se može ispustiti, npr. u ajetu: *و هي تمر مر السحاب* – “... *a one promiču kao što promiču oblaci...*”⁵⁸ Kafi dodaje: *تج - اى مثل مر السحاب* kao što promiču oblaci.”⁵⁹

4. A može *مثلهم كمثل الحما* navesti, kao npr. u ajetu: *ر - ...slični su magarcu...*⁶⁰

III) Primjeri iz tropike (علم البديع)

1. U *antitezi (el-mutabeqa)* se usklađuju dva oprečna pojma u rečenici, npr. *أ و من كان ميتا فأحييناه*

”Zar je onaj koji je mrtvac bio, pa ga Mi oživili...”⁶¹

يعتبر في الأحياء معنى الحيوة و الموت و الحيوة مما تقابلان فد ل على الأ و ل با لا سم و على الثاني با لفعل.

”U činjenici oživljavanja (*ahja*) uzima se u obzir pojam života i pojam smrti, a pojam života je oprečan pojmu smrti, pa se na to ukazuje i time što je prvi pojam (u ajetu) iskazan imenicom, a drugi glagolom.”⁶²

2. U stilskoj figuri zvanoj *sabiranje i rasipanje (el-leff we'n-nešr)* vrši se nabiranje više predmeta, a potom slijedi pojedinačno nabiranje onoga što svakom od njih odgovara, npr.:

و من رحمته جعل لكم الليل و النهار و لتسكنوا فيه و لتبتغوا من فضله

”A iz milosti Svoje stvorio vam je noć i dan: da se u noći smirite i da za blagodatima njegovim tragate...”⁶³

ذ كر الليل و النهار ثم ذ كر ما ليل و هو السكون فيه و للنهار و هو الا بتغاء من فضله
...

⁵⁸ Al-Naml, 88.

⁵⁹ *Šarh*, str. 127.

⁶⁰ Al-Džumu'a, 5.

⁶¹ Al-An'am, 122.

⁶² *Šarh*, str. 142.

⁶³ Al-Qasas, 73.

“Spomenuti su noć i dan, a zatim je spomenuto ono što odgovara pojmu noći, a to je počinak, i ono što odgovara pojmu dana, a to je traganje za blagodatima...”⁶⁴

3. Ukoliko riječi, u stilskoj figuri *paronomziji* (*el-džinas*), pripadaju istoj vrsti (kategoriji) riječi, onda se takva paronomazija naziva *mumathil* (مماثل), npr.:

و يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ

“A na Dan kad nastupi Čas oživljenja, zločinitelji će se zaklinjati da nisu, osim samo časak ostali...”⁶⁵ Kafija pojašnjava pojam ساعة riječima: من ساعات الأيام.⁶⁶

4. Stilska figura *jednakost oblika* (*el-muwazene*) podrazumijeva međusobno podudaranje po obliku, a ne po rimi, npr. وما ر ق مصفوفة و ز ر ا ي ميثوثة

“...i jastuci poredani, i čilimi rasprostrti!”⁶⁷

فمصفوفة و ميثوثة متساويان في الوزن لا في التقفية إذا لا ولي على الفاء والتانية على التاء ولا عبرة بتاء التأنيث في القافية على ما بين في علم القوافي.

“Riječi *masfufeh* i *mebthutbeh* imaju jednak oblik ali ne i rimi: prva se završava na *fa*, a druga na *tha*; u rimi ne spada *ta'u – te'nith* (*ta* koje označava ženski rod), kako je to objašnjeno u ritmici.”⁶⁸

5. *Preuzimanje nepotrebne obaveze* (*luzim ma la jelzimu*) je stilska figura u kojoj se podudaraju slova (harfovi) prije posljednjeg suglasnika (*rewijj* – الروي), npr.

فأ م اليتيم فلا تقهر و أ ما السائل فلا تنهر

“Siroče kada je posrijedi – ne ucivili, prosjak kada je posrijedi – ne podvikni!”⁶⁹

فالراء بمنزلة حرف الروي وقد جيئ قبلها الهاء في الفاصلتين وهو لزوم ما لا يلزم.

“*Harfra* je u poziciji posljednjeg suglasnika (*harfu'r-rewijj*), a prije njega se

⁶⁴ Šarh, str. 146.

⁶⁵ Al-Rum, 55.

⁶⁶ Šarh, str. 153.

⁶⁷ Al-Gašijeh, 15-16.

⁶⁸ Šarh, str. 157.

⁶⁹ Al-Duha, 9-10.

podudara harf ha', i tako imamo luzum ma la jelzimu."⁷⁰

5. Zaključci

Nakon detaljnijeg istraživanja ovih djela, došli smo do slijedećih zaključaka:

- brojni navodi kur'anskih ajeta uz potanka objašnjenja njihove stilske izražajnosti, od strane autora, te iznalaženje podesnih primjera u tekstu Kur'ana, u prilog njegovog nedosezivog fonetsko-semantičko-sintaktičko-kompozicionog sklada (*nazma*),⁷¹ Kafiju svrstavaju u red ili niz znamenitih semantičara i sintaktostilističara Allahove Riječi sa bosanskih prostora;
- nesumnjiva je upućenost autora u predislamsko i islamsko pjesništvo. Prefinjeni komentari velikog broja pjesničkih stihova i pronalaženje u njima semantostilema svjedoče o autorovoj krajnjoj upućenosti u poetiku pjesništva;
- teorijsko i znanstveno izlaganje stilskih figura ili pjesničkih ukrasa, na primjerima Kur'ana časnoga i pjesništva, predstavlja vrhunsko svjedočanstvo Kafijevog poznavanja figurativnog izražavanja i intuitivnog prepoznavanja njihove stilogenosti;
- u samom naslovu Pruščakovog djela prepoznamo njegovo izvanredno poznavanje najboljih tekstova klasične arapske stilistike, tako da je ono posebno interesantno s aspekta intertekstualnosti najvažnijih tradicijskih ostvarenja koje Kafi u svome djelu dovodi u naročitu vrstu odnosa.⁷² Dakle,

⁷⁰ *Šarb*, str. 159.

⁷¹ Ovakav prijevod ovog krucijalnog pojma kur'anske stilistike nalazimo u: Dž. Latić, *Stil kur'anskoga izraza*, Sarajevo, El-Kalem, 2001. str. 40.

⁷² Interesantna je opaska Esada Durakovića kada su posrijedi naslovi ovih Kafijevih djela: "Čini se da ovaj i slični mnogočlani naslovi predstavljaju eklatantne primjere naslovno izražene intertekstualnosti, u značenju intenzivnog komuniciranja najznačajnijih tekstova u jednoj tradiciji a koji obrađuju određenu oblast. Na primjer, Pruščakovo djelo *Komentar Prečišćavanja Sažetka Ključa znanosti*. U ovome naslovu sadržana su čak četiri naslova, tako da se javlja problem kako tehnički izraziti njihove odnose u jednom naslovu, ili kako ih dovesti u odgovarajuće nivoe. Uvođenje četiri naslova u ovaj jedan, u Pruščakov niz genitiva i rekcija, izražava izvanredno dinamične odnose među njima, mnogo više nego što bi u tome uspijevao svaki naslov koji se

Kafiya komunicira sa onim djelima iz arapske stilistike koja predstavljaju najviše domete u toj oblasti. Ovo svjedoči da je Kafi ovim, ali i drugim svojim djelima upućen u sami centar znanstvenih zbivanja u tadašnjem islamskom svijetu. Metodološki pristup i pojmovlje koje koristi jesu u vrhu ondašnje znanosti ♦

QUR'ANIC STYLISTICS IN THE WORKS OF HASAN KAFI PRUŠČAK

Abstract

This paper analyzes two manuscript works by the great Bosniac scholar Hasan Kafi Pruščak (d. 1615) on Arabic stylistics, entitled *Tambisu't-Talkhis* and *Sharh Tambisi't-Talkhis*. Both works deal with Arabic stylistics in the Qur'an and Arabic literature, thus combining *at-tafsiru'l bayaniyy* (stylistic tafsir) and *'ilmu'l balagha* (the science of style). The paper begins by outlining the basic features of the manuscript of the *Tambis* and the transcript of the *Sharh*, attesting to their originality, and provides a brief overview of the contents of the *Tambis*. The central section of the paper is an analysis of the examples taken by Kafi in his works, based on the Qur'an, in the context of the three classic disciplines of Arabic stylistics (syntactic stylistics – *'ilmu'l-ma'ani*; semantic stylistics – *'ilmu'l-bayan*, and tropics – *'ilmu'l-badi'*). The paper concludes by setting out the author's principal conclusions and views on Hasan Kafi Pruščak as a brilliant connoisseur of classical Arabic stylistics and its main disciplines, the stylistics, semantics and tropics of the Qur'an.

ne određuje ovako prema pojedinačnim i najpoznatijim djelima u datoj oblasti. Tradicija je sva na jednom mjestu, čak u jednom naslovu: tradicijska intertekstualnost je optimalno izražena. Istovremeno, autor Pruščak na ovaj način pokazuje izvanredno poznavanje tradicije koju svojim djelom dovodi u naročit odnos komuniciranja (E. Duraković, *Arapska stilistika u Bosni – Ahmed Sin Hasanov Bošnjak o metafori*, Sarajevo, Orijentalni institut, 2000, str. 23).